

Dr Krystyna Leśniak-Moczuk

Katedra Teorii Ekonomii

Uniwersytetu Rzeszowskiego

Równość i sprawiedliwość w społecznej gospodarce rynkowej

W modelach liberalnej i neoliberalnej gospodarki występują wartości wolności, odpowiedzialności, równości i sprawiedliwości. W socjalnym państwie prawa istnieje równorzędne traktowanie zasad wolności i równości. W modelu społecznej gospodarki rynkowej państwo ma stać na straży niezbywalnych praw człowieka, takich jak: wolność gospodarcza, polityczna i religijna, sprawiedliwość społeczna i prawne bezpieczeństwo z zabezpieczeniem społecznym¹.

1. POJĘCIE RÓWNOŚCI I SPRAWIEDLIWOŚCI

Pojęcie równości występuje w koncepcjach naturalnej równości ludzi, ideałów i postulatów moralnych oraz w koncepcjach programów społecznych i odnosi się do statusu ludzi, działania prawa państwowego czy ekonomicznych warunków życia ludzi. Równość oznacza identyczność lub w innym znaczeniu sprawiedliwość². Istotą państwa dobrobytu jest przejęcie odpowiedzialności za bezpieczeństwo socjalne i zagwarantowanie równości społecznej. Zasada równości nakłada na władze obowiązek wyrównywania szans życiowych warstw i grup społecznych, co zmusza do interwencyjnych działań w sferze dochodów, poziomu konsumpcji, ochrony zdrowia, poziomu wykształcenia, warunków mieszkaniowych itp. Zasada ta jest realizowana przez system prawny, który jest dla obywateli gwarantem równości³. Pojęcie sprawiedliwości wiąże się z istotą działalności człowieka, z różnorodnością i bogactwem jego życia. Jest ono

¹ S. Partycki, *Elementy społeczne w społecznej gospodarce rynkowej*, Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKS, Lublin 1996, s. 12, 45, 128.

² F. Byłok, J. Sikora, B. Sztumska, *Wybrane aspekty socjologii rynku*, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2001, s. 61–62.

³ S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 88.

utożsamiane z jednostkowym doświadczeniem i rozumieniem. Nie ma obiektywnego, jednoznacznego określenia wymiaru sprawiedliwości, dlatego jej sens odkrywa się na bazie jednostkowych przeżyć, obejmujących sferę wewnętrznej dyspozycji człowieka, stanowi ona doniosły aspekt jego życia i jest przenoszona na płaszczyznę życia politycznego, gospodarczego i społecznego, stając się zjawiskiem społecznym. Jest to pojęcie wielowymiarowe, definiowane w sposób opisowy⁴.

Pojęcie sprawiedliwości przewijało się przez wieki. Platon przez sprawiedliwość rozumiał spełnianie obowiązku przez pracę człowieka. U Arystotelesa sprawiedliwość oznaczała równość wobec drugiego człowieka i dzieliła się na sprawiedliwość rozdzielczą (dystrybucyjną), polegającą na podziale dóbr według przyjętych zasad, oraz sprawiedliwość wyrównawczą (komunikatywną), polegającą na zapłacie za dobro lub odpłacie za zło. W Biblii sprawiedliwość oznaczała postępowanie według zasad prawa Bożego. Tomasz z Akwinu w pojęciu sprawiedliwości uwzględniał formy postępowania wobec innych podmiotów życia społecznego. Podniósł on sprawiedliwość do rangi cnoty, postawy moralnej i określił ją jako stałą i trwałą wolę oddania każdemu tego, do czego ma prawo. Wyróżnił sprawiedliwość ogólną (prawną), której przedmiotem jest dobro ogółu, obciąża ona obowiązkami członka społeczeństwa w stosunku do całości oraz sprawiedliwość szczegółową (rozdzielczą), której przedmiotem jest dobro jednostki i obciąża ona obowiązkami społeczeństwo w stosunku do jednostki. Sprawiedliwość zamienna natomiast określa obowiązki jednostki w stosunku do jednostki. Chrześcijańska doktryna społeczna wyróżnia sprawiedliwość boską, będącą przedmiotem objawienia i odwołującą się do wartości absolutnych oraz sprawiedliwość ludzką pozwalającą usuwać krzywdy i budować ład społeczny. Adam Krzyżanowski rozróżnia sprawiedliwość formalną wiążącą się z wyznawaniem i przestrzeganiem wierzeń oraz moralności politycznych, partykularnych, antagonistycznych do powszechnych oraz sprawiedliwość materialną wiążącą się z propagowaniem sprawiedliwości zgodnej z wierzeniami powszechnymi lub wierzeniami partykularnymi, antagonistycznymi. Według J. Majki, sprawiedliwość społeczna wywodzi się z prawa naturalnego i obejmuje racje dobra wspólnego oraz prawa osoby ludzkiej, a dla G. Homansa sprawiedliwość stanowi jeden z aspektów przyrodzonej natury człowieka. Z. Ziemiński w opisie ideologii sprawiedliwości wyróżnia ład statyczny odwołujący się do egalitaryzmu, polegającego na równości osób objętych podziałem oraz ład dynamiczny preferujący najsprawniejszych, mający swój wyraz w zrównoważonej grze rynkowej opartej na równości uczestników jej partnerów⁵.

⁴ Tamże, s. 75.

⁵ F. Byłok, J. Sikora, B. Szumska, *Wybrane...*, wyd. cyt., s. 41, 51–53; S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 75–77.

Idea sprawiedliwości w wymiarze społecznym zawiera zagadnienia sprawiedliwego podziału dóbr, równości szans w życiu społeczno-gospodarczym i równości wobec prawa.

2. ROLA SPRAWIEDLIWOŚCI W SPOŁECZNEJ GOSPODARCE RYNKOWEJ

Można wskazać dwa zasadnicze filary społecznej gospodarki rynkowej: przestrzeganie reguł gry rynkowej i realizacja idei sprawiedliwości społecznej⁶. Społeczna gospodarka rynkowa opiera się na zasadach sprawiedliwości społecznej, pomocniczości i solidarności. Sprawiedliwość społeczna redukuje napięcia występujące pomiędzy zjawiskami generowanymi przez konkurencję a politycznym wymogiem równości społecznej. Tworzy przez to warunki do harmonijnej współpracy przeciwstawnych, ale kluczowych zasad społecznej gospodarki rynkowej, a mianowicie konkurencji i równości. W praktyce traktowana jest z jednej strony jako nakaz współdziałania ze społeczeństwem, a z drugiej jako wypełnianie zobowiązań wobec tego społeczeństwa. Sprawiedliwość określa zobowiązania jednostki wobec państwa, jak również państwa wobec jednostki. Podmiotem tak rozumianej sprawiedliwości jest zarówno jednostka, rodzina, społeczność lokalna, jak i społeczeństwo jako całość. W społecznej gospodarce rynkowej zasadzie sprawiedliwości przypisuje się rolę stabilizatora procesów gospodarczych i pokoju społecznego, a także środka łagodzącego oddziaływanie zbyt intensywnych zmian społecznych. Odwołując się bowiem do pozytywnych norm życia społecznego zakłada ona poprawny kształt stosunków społecznych, jest przeciwwagą dla egoizmu grupowego. Sprawiedliwość kształtująca stosunki gospodarcze jest jednocześnie podstawą ładu społecznego. Sprawiedliwość jest tu więc czymś więcej aniżeli tylko redystrybucją środków wypracowanych przez rynek. W warunkach społecznej gospodarki rynkowej funkcjonuje sprawiedliwość prawna (ukazująca zobowiązania jednostki wobec państwa) oraz komplementarnie sprawiedliwość wymienna (realizowana na bazie stosunków wymiennych) i dystrybucyjna (formująca zobowiązania państwa wobec jednostki). W warunkach konkurencji z jednej strony rozdział środków jest pochodną poziomu wydajności ocenianej przez rynek, czyli poprzez odwoływanie się do ekwiwalentności świadczeń ocenianych przez rynek (sprawiedliwość wymienna). Z drugiej strony stosowana jest powszechnie zasada podziału dochodu przez instytucje państwowe, czyli administracyjnie rozdziela się świadczenia wśród

⁶ A. Czech, U. Zagóra-Jonszta, *Niemiecki neoliberalizm jako teoretyczny fundament społecznej gospodarki rynkowej*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, E. Mączyńska, P. Pysz (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 184.

obywateli, kierując się wymogami dobra wspólnego (sprawiedliwość dystrybucyjna). Konkurencja generuje sprawiedliwość wymienną, która odnosi się do istniejących między stronami ścisłych zobowiązań prawnych. Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej wykracza jednak poza liberalne normy redukujące sprawiedliwość do poziomu sprawiedliwości wymiennej. Dlatego realizowana jest także sprawiedliwość dystrybucyjna rozdzielająca metodami administracyjnymi, zgodnie z zasadami interwencji państwa, środki wypracowane przez rynek, z uwzględnieniem stosunku państwa do poszczególnych jednostek i grup społecznych. Realizacja sprawiedliwości rozdzielczej oznacza z jednej strony redystrybucję środków do osób, które nie są w stanie uczestniczyć w grze rynkowej, a z drugiej strony ochronę dobra wspólnego państwa. Jest to wyraz lojalności wobec grup społecznych. Jednak instytucje socjalne powinny być tak ukształtowane, aby realizacja celów socjalnych nie osłabiała aktywności tych, co dają, jak i tych, co biorą, bowiem ci, co dają wnoszą wkład w dobro wspólne, ci zaś, co biorą korzystają z tego dobra. Ten rodzaj sprawiedliwości zobowiązuje do współdziałania ze społeczeństwem przy wypełnianiu wobec niego obowiązków. Sprawiedliwość społeczna w prywatno-kapitalistycznym systemie gospodarowania opiera się na dwu uzupełniających się zasadach solidarności i pomocniczości. Państwo realizując zasadę sprawiedliwości przyjmuje charakter państwa pomocniczego⁷.

3. RÓWNOŚĆ I SPRAWIEDLIWOŚĆ A MECHANIZM RYNKOWY

Uznawany w społeczeństwie system norm i wartości nadaje pojęciu sprawiedliwość konkretną treść i znaczenie. Liberalowie za sprawiedliwy dostęp do rynku uznają gwarancję równości wobec prawa i zapewnienie równości szans. Wolny rynek jest według nich sprawiedliwy, ponieważ jest otwarty i jego prawa obowiązują wszystkich⁸, daje wszystkim taką samą szansę sukcesu⁹. Władysław Jacher jest zdania, że „kształt gospodarki maksymalnie liberalnej nastawionej tylko na korzyści rynkowe nieść będzie ze sobą pierwiastki niepokoju, niespra-

⁷ K. Leśniak-Moczuk, S. Wesołowski, *Spoleczna gospodarka rynkowa w świetle seminariów we Vlotho (Wybrane zagadnienia)*, [w:] *Spoleczna...*, wyd. cyt., s. 271; S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 81–84; S. Partycki, *Nauczanie Kościoła katolickiego a społeczna gospodarka rynkowa w Polsce*, [w:] *Spoleczna...*, wyd. cyt., s. 237, 238; S. Partycki, *Zarys teorii socjologii gospodarki*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003, s. 183–184, 195–196, 205; Z. Sadowski, *Spoleczne aspekty systemu rynkowego w Polsce*, [w:] *Spoleczna...*, wyd. cyt., s. 132.

⁸ F. Byłok, J. Sikora, B. Szumska, *Wybrane...*, wyd. cyt., s. 55.

⁹ Z. Sadowski, *Spoleczne aspekty systemu rynkowego w Polsce*, [w:] *Spoleczna...*, wyd. cyt., s. 132.

wiedliwości i antagonizmu, a rynek będzie się jawił ludziom jako miejsce nierówności szans, niesprawiedliwości i nieczystych powiązań między interesami aktorów – stron działających¹⁰. Rynek nie sprawdził się w aspekcie sprawiedliwego podziału połączonego z bezpieczeństwem tego podziału. Pełna konkurencja uniemożliwia osiągnięcie trwałego panowania na rynku przez jakikolwiek podmiot życia gospodarczego, dlatego mechanizmy konkurencji w gospodarce rynkowej generują niesprawiedliwość społeczną¹¹.

Przejmowanie inicjatywnych i przedsiębiorczych ról przez uczestników rynku odbywa się dzięki motywacji wyrażającej się w potrzebie posiadania materialnego i związanego z nim prestiżu społecznego. Mechanizm rynkowy nie spełnia jednak postulatów sprawiedliwości społecznej, gdyż nie wszyscy uczestnicy rynku potrafią urzeczywistnić role przedsiębiorcze z powodu niedostatku zasobów kapitałowych lub cech osobowości, pomimo że role te są zróżnicowane i niejednokrotnie nieskomplikowane. Fakt niedostępności ról rodzi poczucie nierówności szans. Jest to inne spojrzenie na niesprawiedliwość społeczną rozumianą powszechnie jako efekt nierównomiernego podziału wytworzonych dóbr¹². Można tym tokiem myślenia iść dalej i dowodzić, że ta nierówność szans, czyli nierówny dostęp do ról przedsiębiorczych zdeterminowany jest wynikiem uprzednio nierównego podziału wytworzonych dóbr i usług. W pewnym zakresie występuje bowiem międzygeneracyjne dziedziczenie zarówno dóbr materialnych, jak i genetyczne przekazywanie predyspozycji, cech osobowości. Również na przestrzeni życia jednostki dostęp do ról przedsiębiorczych jest wynikiem uprzedniego podziału dóbr i usług. Trudno więc jednoznacznie wskazać, czy nierówności społeczne są przyczyną czy skutkiem podziału dóbr. Wydaje się, że zjawiska te tworzą obieg zamknięty i trudno jest uchwycić jego stan wyjściowy, a spór o praprzyczynę ma charakter akademicki i może przypominać odwieczny dylemat „co było pierwsze, kura czy jajo”.

Koordinacja działań na rynku jest prowadzona w imię idei sprawiedliwości, bowiem stan równowagi budowany na bazie sprawiedliwości prowadzi do wyrównywania szans partnerów na rynku. Konkurencja na rynku wspiera sprawiedliwość poprzez dążenie do zmniejszania zysków, oferowanie alternatywnych produktów i społecznej kontroli działań gospodarczych. W wyniku gry rynkowej następuje stan sprawiedliwego podziału między wolą zysku przedsiębiorców a interesem gospodarczym społeczeństwa. Idealne spełnienie wolnej i sprawie-

¹⁰ W. Jacher, *Logika solidarności i ładu społecznego w gospodarce rynkowej*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce*, t. 2, S. Partycki (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002, s. 245.

¹¹ S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 73, 77–8.

¹² L. Milian, *Mechanizm rynku w ocenie aksjologicznej. Studium wartości postulatywnych i akceptowanych*, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2001, s. 20–21.

dliwej społecznie gospodarki rynkowej nastąpiłoby wtedy, gdy każdy producent za swoje dobra i usługi otrzyma tyle, ile jest konieczne, aby go nakłonić do działania gospodarczego, dopóki rynek tego wymaga. W społecznej gospodarce rynkowej prawo nakłada na państwo zadanie przestrzegania i urzeczywistniania zasady sprawiedliwości. Ta prawna interwencja nie może jednak być sprzeczna z wolną konkurencją¹³.

4. RÓWNOŚĆ I SPRAWIEDLIWOŚĆ W SFERZE PODZIAŁU

Fundamentem społecznej gospodarki rynkowej obok zasad osobistej wolności, ekonomicznej wydajności, kwalifikacji i uwzględniania potrzeb, są zasady równości i społecznej sprawiedliwości. Przejawiają się one w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego. Według H. Lamperta, wśród celów, jakie powinna realizować społeczna gospodarka rynkowa, jest sprawiedliwy społecznie system pieniężny gwarantujący stabilizację cen¹⁴. W systemie społecznej gospodarki rynkowej kluczowe znaczenie ma także prawo do posiadania własności prywatnej, która jest rozpatrywana w aspekcie politycznym, prawnym, ekonomicznym i moralno-psychologicznym. Źródłem konfliktów i niepokojów społecznych może być nierówność własności¹⁵. Ponadto właściciele środków produkcji mogą generować nierówności między innymi poprzez niewywiązywanie się z płacenia sprawiedliwych wynagrodzeń, zgodnych z umową o pracę, bądź poprzez niezagwarantowanie współudziału pracownikom w zarządzaniu firmą¹⁶.

Sprawiedliwość występuje też jako wartość etyczno-moralna stosowana w odniesieniu do zasad podziału dóbr rynkowych¹⁷.

Urzeczywistnianie ogólnie uznawanych celów społecznych to sprawiedliwy podział dochodu i majątku, szanse rozwoju jednostki w jej miejscu pracy oraz bezpieczeństwo w czasie choroby i starości¹⁸. Jedną z trzech najbardziej istotnych cech koncepcji społecznej gospodarki rynkowej uznano, w oparciu o wyjściowe ujęcie Alfreda Mullera Armacka, funkcje systemu polityki społecznej w postaci rozbudowanych instytucji ubezpieczeń społecznych oraz dążenie do zmniejszania nierówności społecznych, traktując je jako element przeciwwagi

¹³ S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 73, 77–8, s. 59, 77; W. Ropke, *Czy niemiecka polityka gospodarcza jest prawidłowa?*, [w:] *Spółeczna...*, wyd. cyt., s. 66.

¹⁴ A. Czech, U. Zagóra-Jonszta, *Niemiecki neoliberalizm jako teoretyczny fundament społecznej gospodarki rynkowej*, Zeszyt nr 1/2002, PTE Warszawa 2002, s. 14.

¹⁵ S. Partycki, *Zarys teorii...*, wyd. cyt., s. 181–2.

¹⁶ S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 12, 45, 83.

¹⁷ F. Byłok, J. Sikora, B. Szumska, *Wybrane...*, wyd. cyt., s. 55; T. Kaczmarek, *Cud gospodarczy Niemiec. Ludwiga Erharda koncepcja społecznej gospodarki rynkowej*, Warszawa 1997, s. 47.

¹⁸ T. Kaczmarek, *Cud gospodarczy...*, wyd. cyt., s. 79.

społecznej zgodnie z przyjętymi w konstytucji założeniami państwa społecznego¹⁹. Aby wyeliminować nierówności społeczne, wymagany jest sprawiedliwy podział zapewniający równowagę pomiędzy potrzebami z jednej strony i dochodami (wynagrodzeniami) z drugiej strony²⁰. Według D. Grossera, sprawiedliwa zasada podziału to płaca lub zysk jako odpowiednik tego, co uczestnicy rynku są gotowi zapłacić za usługę²¹.

W modelu społecznej gospodarki rynkowej „państwo przyjęło na siebie obowiązki zagwarantowania wszystkim obywatelom godnego bytu, bezpieczeństwa ekonomicznego i socjalnego na poziomie minimum oraz likwidacji niesprawiedliwości społecznej, czyli eliminowania niezdrowych dysproporcji dochodowych oraz majątkowych poprzez regulacje podatkowe²². Państwo wraz z organizacjami samorządowymi powinno ustalać normy i reguły co do podziału produktu społecznego²³. Państwo jest więc gwarantem równych praw dla wszystkich obywateli jednak przy założeniu kontroli prawnej porządku współzawodnictwa na rynku, co oznacza przeniesienie punktu ciężkości konkurencji z jednostkowych działań podmiotów gospodarczych na płaszczyznę makrostrukturalną²⁴. Państwo wspiera gospodarkę poprzez kształtowanie prawa, sprawiedliwości, ładu, obyczajowości i równowagę finansów²⁵.

5. RELACJE POMIĘDZY RÓWNOŚCIĄ A WZROSTEM GOSPODARCZYM

Państwo opiekuńcze realizuje zasadę egalitaryzmu. Tadeusz Kowalik podaje przykłady, że niekoniecznie system oparty na równości pomniejsza wydajność w skali gospodarki. Kraje o wysokim poziomie opiekuńczości nie miały niższego wzrostu gospodarczego niż te, w których egalitaryzm był niższy. Na tej podstawie wyciąga wnioski, że zmniejszanie nierówności dochodowych i majątkowych jest czynnikiem sprzyjającym wzrostowi efektywności gospodarczej. Na podstawie doświadczeń krajów skandynawskich i „tygrysów azjatyckich”

¹⁹ T. Przeciszewski, *Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej (SGR): Systemowa podstawa polityki gospodarczej i społecznej*, VII Kongres Ekonomistów, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Zeszyt 5, Warszawa 2001, s. 14.

²⁰ F. Byłok, J. Sikora, B. Szumska, *Wybrane...*, wyd. cyt., s. 57.

²¹ W. Szczęsny, *Społeczna czy skuteczna gospodarka rynkowa*, [w:] *Strategia rozwoju...*, t. 1, wyd. cyt., s. 43.

²² M. Bochenek, *O możliwości wdrażania modelu socjalnej gospodarki rynkowej w Polsce*, [w:] *Strategia rozwoju...*, t. 1, wyd. cyt. s. 78.

²³ T. Kaczmarek, *Cud gospodarczy...*, wyd. cyt., s. 179.

²⁴ S. Partycki, *Zarys teorii...*, wyd. cyt., s. 179.

²⁵ C. Goerdeler, *Cel: likwidacja gospodarki kolektywnej*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 34.

uznano, że egalitaryzm służy wzrostowi gospodarczemu. Równość społeczna we współczesnym świecie jest determinowana wzrostem zakresu kooperacji wynikającym z powiększania roli kapitału ludzkiego²⁶. Jakość tego kapitału zależy od równości szans w dostępie do oświaty, nauki i ochrony zdrowia. Wzrost tego dostępu jest możliwy na bazie rozwoju gospodarczego i efektywności mikroekonomicznej, ponieważ dzięki temu rozbudowuje się bazę materialno-techniczną instytucji oświatowych, naukowych i medycznych. Z wywodu tego Michał Gabriel Woźniak wnioskuje o możliwości realizacji zasady równości społecznej na bazie wzrostu gospodarczego. Mechanizmy te mogą działać skutecznie jedynie w gospodarce rynkowo-interwencyjnej, gdzie za realizację równości społecznej jest odpowiedzialne państwo. Natomiast w gospodarce opartej na zasadach liberalizmu jest konieczność wyboru pomiędzy efektywnością a równością i wówczas zwycięża efektywność kosztem równości. Polski model gospodarki rynkowej oraz obojętność elit rządzących i intelektualnych wobec nierówności społecznych nie gwarantują realizacji idei równości społecznej²⁷. Ponadto recesja gospodarcza i niskie tempo wzrostu gospodarczego pogłębiają zróżnicowanie szans życiowych grup społecznych, co jest oznaką niesprawiedliwości i krzywdy społecznej. Zdzisław Sadowski rozważa, na ile możliwe jest realizowanie koncepcji rozwoju zapewniającej wzrost gospodarczy przy zagwarantowaniu sprawiedliwego uczestnictwa obywatelskiego w dochodzie narodowym. Twierdzi on, że z definicji społecznej gospodarki rynkowej zawartej w polskiej Konstytucji wynika zasada dążenia do sprawiedliwości społecznej²⁸.

Według twórców modelu społecznej gospodarki rynkowej, cele socjalne można osiągnąć stymulując wzrost gospodarczy. Dlatego najlepszą polityką socjalną jest pobudzanie wzrostu produkcji, co przyczyni się do wzrostu zatrudnienia i dochodów, stanowiących komponenty polityki socjalnej²⁹, a szybszy rozwój gospodarczy można osiągać dzięki redystrybucji dochodu narodowego według zasady równości³⁰.

²⁶ T. Kowalik, *Ekonomia jako nauka społeczna*, maszynopis, s. 16–20.

²⁷ M. G. Woźniak, *Czy nierówności społeczne są źródłem niskiego tempa wzrostu gospodarczego w Polsce*, [w:] *Strategia rozwoju...*, t. 2, wyd. cyt., s. 16–17.

²⁸ Z. Sadowski, *Społeczne aspekty systemu rynkowego w Polsce*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 127, 130; Z. Sadowski, *Społeczne aspekty systemu rynkowego w Polsce*, *Zeszyt Naukowy 2/2002*, PTE Warszawa 2002, s. 10.

²⁹ M. Bochenek, *O możliwości wdrażania modelu socjalnej gospodarki rynkowej w Polsce*, [w:] *Strategia rozwoju...*, t. 1, wyd. cyt. s. 78.

³⁰ S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 67.

6. REALIZACJA ZASAD RÓWNOŚCI I SPRAWIEDLIWOŚCI W GOSPODARCE NIEMIECKIEJ I POLSKIEJ

Kryterium rozróżniania systemów ekonomicznych opartych na gospodarce rynkowej są zasady podziału i nierówności. Nowe zasady gospodarowania w XIX wieku przyniosły dobrobyt, ale nie zagwarantowały poczucia sprawiedliwości³¹. Racjonalność gospodarowania i sprawiedliwość były istotnymi aspektami działań podczas odbudowy powojennej gospodarki niemieckiej³². Niemiecki ekonomista Alfred Muller-Armack dostosował do wymogów polityki gospodarczej ideę społecznej gospodarki rynkowej w postaci syntezy wolności gospodarczej z równością społeczną³³. Społeczna gospodarka rynkowa odrzuciła tam formułę jednoaspektowej sprawiedliwości narzucanej przez monocentryczny ład społeczny na rzecz sprawiedliwości kształtowanej w warunkach demokratycznych, odwołującej się do policentrycznego ładu społecznego. Po uzyskaniu odpowiedniego poziomu rozwoju gospodarczego prowadzona była szeroka polityka społeczna realizująca idee sprawiedliwości społecznej, ponieważ nie można pozostać biernym w obliczu niesprawiedliwości. Pomimo że możliwości finansowe państwa były ograniczone, to przestrzeganie zasady sprawiedliwego podziału zapobiegło na szerszą skalę niepokojom społecznym. Urzędnicy niemieccy w przysiędze składają zapewnienie o „sprawiedliwości w stosunku do każdego”, bo za ich pośrednictwem państwo rozdysponowuje socjalne świadczenia, traktując równych równo, a nierównych odpowiednio do ich nierówności³⁴. Celem polityki Ludwiga Erharda w powojennych Niemczech było stworzenie możliwości popytowych dla szerokich mas społecznych i przewyciężenie rezydentów pomiędzy bogatymi i biednymi³⁵. Tajemnicą niemieckiego cudu gospodarczego było powiązanie wolności z odpowiedzialnością³⁶.

Także w Polsce przed systemową transformacją jednym z zadań było stworzenie stabilnego systemu społecznego opartego na „minimum sprawiedliwości”³⁷. Tymczasem Polska realizuje najbardziej elitarny model podziału docho-

³¹ A. Muller-Armack, *Sterowanie gospodarką a gospodarka rynkowa. Konieczność nowej formy polityki gospodarczej*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 39.

³² T. Kaczmarek, *Cud gospodarczy...*, wyd. cyt., s. 24.

³³ P. Pysz, *Wprowadzenie. Klasyki niemieckiego liberalizmu*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 25.

³⁴ K. Leśniak-Moczuk, S. Wesołowski, *Społeczna gospodarka rynkowa w świetle seminariów we Vlotho (Wybrane zagadnienia)*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 272; S. Partycki, *Elementy...*, wyd. cyt., s. 12, 45, 49, 79, 80, 88.

³⁵ L. Erhard, *Niż przewodnia mojego myślenia*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 105.

³⁶ W. Eucken, *Polityka porządku konkurencji – zasady konstytuujące*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 89–97; H. F. Wunsche, *Społeczna gospodarka rynkowa – legendarny niemiecki „cud gospodarczy” a aktualne problemy polityki gospodarczej Niemiec*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 121.

³⁷ T. Kowalik, *Społeczne aspekty transformacji*, *Gospodarka Narodowa* 2001/9, s. 14.

dów w porównaniu do krajów Europy Środkowej. Nierównomierność ta objawia się niską koncentracją niskich dochodów przy wysokiej koncentracji dochodów wysokich. W społeczno-ekonomicznej części Konstytucji polskiej na najwyższym poziomie jest naczelną zasadą dążenia do sprawiedliwości społecznej (art. 2), która ma być realizowana drogą partycypacji związków zawodowych i innych organizacji (art. 12), zgodnie z założeniami społecznej gospodarki rynkowej (art. 20). Według tego zapisu konstytucyjnego Polska powinna urzeczywistniać zasadę sprawiedliwości społecznej, co oznacza, że organy państwa powinny realizować ideę tej sprawiedliwości. Statystyki wykazują natomiast, że Trzecia Rzeczpospolita nie jest państwem sprawiedliwości społecznej. Osoby i organy powołane do strzeżenia Konstytucji ignorują i sprowadzają do niewiele znaczącej intuicji zasadę sprawiedliwości społecznej, której emanacją miała być społeczna gospodarka rynkowa. Na udokumentowanie tej tezy Tadeusz Kowalik przywołuje zdanie prezesa Trybunału Konstytucyjnego, który twierdzi, że sprawiedliwość społeczna nie jest teorią, lecz intuicją, „swoistą klauzulą generalną”, będącą „przejawem dowartościowania aksjologicznego ustawy zasadniczej”. Dlatego w Konstytucji brak „jakiegokolwiek normatywnej definicji” sprawiedliwości społecznej i nie wynika z niej „żaden konkretny kierunek polityki społecznej”³⁸. Z doświadczeń niemieckich na grunt polski można przenieść jedynie ogólne pryncypia tego systemu gospodarowania. Polscy ekonomiści powinni poszukiwać formy społecznej gospodarki rynkowej, aby w realiach swojego kraju pogodzić prywatną własność, wolność gospodarki rynkowej ze społeczną sprawiedliwością³⁹.

Z referatu wynika, że poprzez różne działania państwo powinno zapewnić właściwy podział dobra społecznego. Jednak we współczesnym świecie państwo straciło dużo ze swoich możliwości regulacyjnych wskutek otwarcia własnego rynku towarowego i pieniężnego na zewnątrz. Bowiem w wyniku globalizacji, a nawet tworzenia takich organizmów gospodarczych jak Unia Europejska warunki produkcji i obrotu, sprawy finansowania itp. muszą być dostosowane do warunków występujących w ramach układów szerszych niż państwowe. Otoczenie ponadnarodowe wymusza zasady i sposoby działania w danym państwie. Może to być stymulatorem postępu, ale także źródłem dramatów społeczno-gospodarczych. Obecne możliwości państwa w sferze regulacyjnej w porównaniu do czasów Ludwiga Erharda w Niemczech uległy znacznemu pomniejszeniu.

³⁸ Tamże, s. 34, 36, 39; S. Partycki, *Nauczanie Kościoła katolickiego a społeczna gospodarka rynkowa w Polsce*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 237.

³⁹ E. Mączyńska, P. Pysz, *Przedmowa*, [w:] *Społeczna...*, wyd. cyt., s. 12.

LITERATURA

- Bochenek M., *O możliwości wdrażania modelu socjalnej gospodarki rynkowej w Polsce*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce*, t. 1, Partycki S. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Bylok F., Sikora J., Sztumska B., *Wybrane aspekty socjologii rynku*, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2001.
- Czech A., Zagóra-Jonszta U., *Niemiecki neoliberalizm jako teoretyczny fundament społecznej gospodarki rynkowej*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Czech A., Zagóra-Jonszta U., *Niemiecki neoliberalizm jako teoretyczny fundament społecznej gospodarki rynkowej*, Zeszyt nr 1/2002, PTE Warszawa 2002.
- Erhard L., *Niż przewodnia mojego myślenia*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Eucken W., *Polityka porządku konkurencji – zasady konstytuujące*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Goerdeler C., *Cel: likwidacja gospodarki kolektywnej*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Jacher W., *Logika solidarności i ładu społecznego w gospodarce rynkowej*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce*, t. 2, Partycki S. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Kaczmarek T., *Cud gospodarczy Niemiec. Ludwiga Erharda koncepcja społecznej gospodarki rynkowej*, Warszawa 1997.
- Kowalik T., *Ekonomia jako nauka społeczna*, maszynopis.
- Kowalik T., *Spółeczna gospodarka rynkowa – dekoracja czy program działania?*, Zeszyt Naukowy nr 3/2002, PTE Warszawa 2002.
- Kowalik T., *Spółeczne aspekty transformacji*, Gospodarka Narodowa 2001/9.
- Leśniak-Moczuk K., Wesołowski S., *Spółeczna gospodarka rynkowa w świetle seminariów we Vlotho (Wybrane zagadnienia)*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Mączyńska E., Pysz P., *Przedmowa*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Milian L., *Mechanizm rynku w ocenie aksjologicznej. Studium wartości postulatycznych i akceptowanych*, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2001.
- Muller-Armack A., *Sterowanie gospodarką a gospodarka rynkowa. Konieczność nowej formy polityki gospodarczej*, [w:] *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.

- Partycki S., *Elementy społeczne w społecznej gospodarce rynkowej*, Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKS, Lublin 1996.
- Partycki S., *Nauczanie Kościoła katolickiego a społeczna gospodarka rynkowa w Polsce*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Partycki S., *Zarys teorii socjologii gospodarki*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003.
- Przeciszewski T., *Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej (SGR): Systemowa podstawa polityki gospodarczej i społecznej*, VII Kongres Ekonomistów, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Zeszyt 5, Warszawa 2001.
- Pysz P., *Wprowadzenie. Klasycy niemieckiego liberalizmu*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Ropke W., *Czy niemiecka polityka gospodarcza jest prawidłowa?*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Sadowski Z., *Społeczne aspekty systemu rynkowego w Polsce*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Sadowski Z., *Społeczne aspekty systemu rynkowego w Polsce*, Zeszyt Naukowy 2/2002, PTE Warszawa 2002
- Szczęsny W., *Społeczna czy skuteczna gospodarka rynkowa*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce*, t. 1, Partycki S. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Woźniak M. G., *Czy nierówności społeczne są źródłem niskiego tempa wzrostu gospodarczego w Polsce*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce*, t. 2, Partycki S. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Wunsche, H F., *Społeczna gospodarka rynkowa – legendarny niemiecki „cud gospodarczy” a aktualne problemy polityki gospodarczej Niemiec*, [w:] *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Mączyńska E., Pysz P. (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.

Equality and Justice in Social Market Economy

Summary

The article presents the idea of equality and justice, the role of justice in social market economy, possibilities of realization of the equality and justice rules in the market functioning and share, as well as relations between equality and economic growth.